

ТАА «Інстытут рознічных тэхналогій “Менка”»
Цэнтр вывучэння гісторыі гандлю

Гісторыя гандлю ў Беларусі

(ад старажытнага часу да канца XX ст.):
праблемы вывучэння
і перспектывы даследавання

*Матэрыялы I Міжнароднай
навукова-практычнай канферэнцыі*

(Мінск, 14–16 лістапада 2013 г.)

Мінск
«Тэхналогія»
2014

УДК 339(476)"/-19"(082)
ББК 65.42(4Бел)я43
Г51

Рэдакцыйная рада:
*Андрэй Кіштымаў, Захар Шыбека (сустаршыні),
Ларыса Лазарэвіч, Генадзь Рыдзеўскі, Рацібор Бягун*

Адказны рэдактар
Захар Шыбека

Рэцэнзенты:
*Яўген Мірановіч, доктар габілітаваны, прафесар (Польшча),
Барыс Сарвіраў, доктар эканамічных навук, прафесар (Беларусь)*

This scientific digest is based upon the materials of the First International Scientific Conference «History of Trade in Belarus (since ancient times till the end of the XX century): problems of study and prospects of research», held on November 14-16, 2013 in Minsk. The organizer and sponsor of the conference was the CEO of Menka Group Larysa Lazarevič. That conference laid the foundation for implementation of research project called «The history of trade in Belarus» and writing a collective scientific monograph entitled «History of retail trade in Belarus».

The digest gives a good insight into the studies of Belarusian trade history. In territorial aspect local trade (individual cities, towns and regions) appeared to be studied the most; in chronological terms, it is trade in Russian Empire; thematically, it is trade links and consumer market development (macroeconomics). The authors of the digest are showing which factors affect the trade in Belarus, which organizational forms it had in the past, what individual centers of trade and merchants and trades looked like, what features trade had during Soviet period.

Archaeologists are focusing on the issue of evolution from simple products exchange to trade. They debated about our ancestors' origins of trading activities. There is hope that the conference and its materials will lay the foundation for a serious study of history of trade in Belarus.

Г51 **Гісторыя гандлю ў Беларусі (ад старажытнага часу да канца XX ст.): праблемы вывучэння і перспектывы даследавання** : матэрыялы I Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 14–16 лістапада 2013 г.) / Цэнтр вывучэння гісторыі гандлю ТАА «Інстытут рознічных тэхналогій “Менка”» ; рэд. рада : Андрэй Кіштымаў, Захар Шыбека (сустаршыні) [і інш.]. – Мінск : Тэхналогія, 2014. – 295 с.

ISBN 978-985-458-255-9.

Матэрыялы I Міжнароднай навуковай канферэнцыі, арганізаванай кампаніяй «Менка», адлюстроўваюць гісторыю гандлю ў Беларусі: умовы для яго развіцця, гандлёвыя сувязі, лакальныя і антрапалагічныя аспекты гандлёвай дзейнасці. Важнае месца належыць гандлю ў XX стагоддзі. Кніга адрасаваная ўсім, хто цікавіцца эканамічнай гісторыяй і назапашаным досведам прадпрымальніцтва ў Беларусі.

УДК 339(476)"/-19"(082)
ББК 65.42(4Бел)я43

ISBN 978-985-458-255-9

© ТАА «Інстытут рознічных тэхналогій “Менка”», 2014.
© Афармленне. НВК «Тэхналогія», 2014.

З М Е С Т

Content

Уступнае слова	6
<i>Foreword</i>	

Прадмова	7
<i>Preface</i>	

Прывітанні канферэнцыі

Greeting

Валентин Чеканов, министр торговли Республики Беларусь	9
<i>Valiancin Čakanaj, Minister of Trade of the Republic of Belarus</i>	

Владимир Нерозя, предприниматель, директор универсама «Юбилейный-92» в 1985–2012 гг.	9
<i>Uladzimir Niarozia, entrepreneur, ex-CEO of Yubileyny-92 supermarket, 1985–2012</i>	

Вальмен Аладов, профессор, заслуженный архитектор Беларуси	11
<i>Valmien Aladaŭ, professor, honored architect of Belarus</i>	

Пленарныя даклады і тэзісы

Plenary lectures and abstracts

Бернд Халлир. Будущее торговли в Беларуси (тезисы)	13
<i>Bernd Hallier. The future of trade in Belarus (abstracts)</i>	

Захар Шыбека. Тэорыя і практыка вывучэння гісторыі рознічнага гандлю. Спецыфіка Беларусі (да канцэпцыі навуковага праекта)	15
<i>Zachar Šybieka. The theory and practice of studying the history of trade. Belarusian peculiarity (to the concept of the scientific project)</i>	

Дмитрий Карев. История торговли в белорусской историографической традиции XIX – начала XXI века (вехи исследования и нерешенные проблемы)	27
<i>Dzmitry Karaj. The history of trade in Belarusian historiographic tradition from the late 19th century till the early 21st century (research milestones and unsolved problems)</i>	

Андрей Киштымов. Основные тенденции развития торговли Беларуси в условиях модернизации XIX – начала XX века	35
<i>Andrej Kištymaj. The main tendencies of the development of trade in Belarus in the conditions of modernization in XIX – early XX century</i>	

Пётр Гуд. Беларускі кірмаш: гісторыя і тэндэнцыі развіцця	44
<i>Piotr Hud. Belarusian fair: history and development tendencies</i>	

Михаил Брянцев. Торговый рынок Брянска и его связи с «Литвой» в XVII веке	48
<i>Mikhail Bryantsev. Market of Bryansk and its links with «Lithuania» in XVII century</i>	

Эмануил Иоффе. Евреи в торговле Беларуси в конце XVIII – начале XX века	57
<i>Emanuil Jofe. The Jews in commerce of Belarus in late XVIII – early XX century</i>	

Умовы для развіцця гандлю і гандлёвыя сувязі да XX стагоддзя

Conditions for the development of trade and trade links before the 20th century

<i>Иван Сороковик.</i> Влияние «Договора Смоленского, Витебского и Полоцкого княжеств с Ригой, Готландской землей и немецкими городами 1229 года (Готландская редакция)» на развитие белорусской торговли	68
<i>Ivan Sarakavik.</i> The influence of “Treaty of Smaliensk, Viciebsk and Polack principalities with Riga, Gotland and German cities in 1229 (Gotland Edition)” on the development of belarusian trade	
<i>Юрый Грузицкий.</i> Таможенные отношения в Великом Княжестве Литовском (XV–XVI вв.) . .	74
<i>Jury Hruzicki.</i> Customs fees in the Grand Duchy of Lithuania (XV–XVI centuries)	
<i>Тацяна Бакунова.</i> Імпартныя тканіны для вырабу адзення на тэрыторыі Беларусі ў XVI–XVIII стагоддзях	82
<i>Tacciana Bakunova.</i> Imported fabrics to make clothes in the territory of Belarusin XVI–XVIII centuries	
<i>Алексей Раздорский.</i> Торговля белорусских купцов на рынках юга и запада России в XVII веке (по материалам таможенных и кабацких книг Курска, Белгорода и Вязьмы)	88
<i>Alexey Razdorskiy.</i> Belarusian merchants in the markets of the south and west Russia in the XVII century (based on Kursk, Belgorod and Vyazma customs and tavern books)	
<i>Сергей Есюнин, Константин Завальнюк.</i> Развитие украинско-белорусской торговли во 2-й половине XIX века	97
<i>Sergii Yesiunin, Kostiantyn Zavalniuk.</i> The development of Ukrainian-Belarusian trade in the 2nd half of the XIX century	
<i>Дмитрий Петров.</i> Механизм разрешения торговых споров в белорусских губерниях Российской империи во 2-й половине XIX – начале XX века	108
<i>Dzmitry Piatroŭ.</i> The mechanism for resolving trade disputes in Belarusian provinces of the Russian Empire in the 2nd half of the 19th – early 20th centuries	

Гандаль у лакальным і антрапалагічным вымярэннях

Trade in local and anthropological dimensions

<i>Рабін Ігаэл Йегудзі.</i> Габрэі і гандаль на землях Русі і Вялікага Княства Літоўскага напрыканцы I і ў першай палове II тысячагоддзя н. э.	115
<i>Rabbi Igael Jehudi.</i> Jews and commerce in the lands of Rus’ and Grand Duchy of Lithuania in the late 1st – early 2nd millennium	
<i>Наталля Сліж.</i> Арганізацыя гандлю ў Горадні ў XVI – першай палове XVII стагоддзя . . .	130
<i>Natallia Sliž.</i> Organization of trade in Horadnia in XVI– first half of the XVII century	
<i>Людміла Рогач.</i> Установы грамадскага харчавання Беларусі ў XIX стагоддзі: спроба тыпалогіі	150
<i>Liudmila Rohač.</i> Public catering institutions in Belarus in the XIX century	
<i>Сяргей Грэсь.</i> Развіццё гандлю на тэрыторыі Ваўкавыскага павета Гродзенскай губерні ў першай палове XIX стагоддзя	160
<i>Siarhiej Hreś.</i> The development of trade in Vaŭkavysk district of Hrodna Governorate in the first half of the XIX century	
<i>Александр Арлукевич.</i> Местные предприниматели в системе тылового обеспечения расквартированных на Гродненщине российских войск в 60–70-е годы XIX века . . .	167
<i>Aliaksandr Arlukievič.</i> Local entrepreneurs in the logistic support system of quartered Russian troops in Hrodna Region in 1860s–1870s	
<i>Татьяна Воронич.</i> Злоупотребления и мошенничества в розничной торговле городов и местечек Беларуси в конце XIX – начале XX века	175
<i>Tacciana Varonič.</i> Misuse and fraud in retail trade in towns and boroughs of Belarus in the second half of the XIX century – early XX century	

<i>Борис Сидоренко.</i> Формы организации и ассортимент продовольственных товаров розничной торговли в губернском Могилеве во второй половине XIX – начале XX века	182
<i>Barys Sidarenka.</i> The forms of organization and the range of food products in provincial Mahilioŭ in the second half of XIX century – early XX century	
Гандаль у Беларусі ў XX стагоддзі	
<i>Trade in Belarus in XX century</i>	
<i>Виктор Острога.</i> Борьба советской таможенной службы с контрабандой в БССР (1920-е гг.)	191
<i>Viktar Astroha.</i> Struggle of Soviet customs service against smuggling in BSSR (the 1920s)	
<i>Канстанцін Нашчынец.</i> Сацыяльны партрэт гандляра-кантрабандыста на беларуска-польскай мяжы ў 1920–1930-х гадах	195
<i>Kanstancin Naščyniec.</i> Social portrait of merchant-smuggler at Belarusian-Polish border in the 1920s–1930s	
<i>Владислав Кривчиков.</i> Функционирование системы военной торговли на территории Беларуси (1924–1939 гг.)	205
<i>Uladzislau Kryŭčykaj.</i> Functioning of military trade system in the BSSR (1924–1939)	
<i>Наталья Полетаева.</i> Частные предприниматели в розничной торговле Беларуси в годы новой экономической политики (1921–1929)	211
<i>Natallia Paliatajeva.</i> Private entrepreneurs in retail trade on Belarus during NEP (New Economic Policy, 1921–1929)	
<i>Елена Сумко.</i> Восстановление и развитие розничной торговли в Полоцкой области в первое послевоенное десятилетие	228
<i>Aliena Sumko.</i> Formation and development of retail trade in Polack Region during the first postwar decade	
<i>Елена Третьяк.</i> Восстановление и развитие розничной торговли на территории Беларуси в 1944–1960 годах согласно документам БГАКФД	239
<i>Aliena Tracciak.</i> Restoration and development of retail trade in Belarus in 1944–1960 according to the documents of the BSAFPSR	
<i>Александр Чудецкий.</i> Индивидуальная трудовая деятельность в советской экономике (середина 1970-х – начало 1990-х гг.)	245
<i>Alexander Chudetskiy.</i> Self-employment in the Soviet economy in mid-1970s to early 1990s	
<i>Тамара Балашова.</i> Розничная торговля Могилевской области в условиях перехода к рыночной экономике. Конец XX – начало XXI века	253
<i>Tamara Balašova.</i> Retail in Mahilioŭ Region in the conditions of transition to market economy. Late XX – early XXI century	
<i>Александр Баюра.</i> Использование талонов, купонов и прочих денежных суррогатов в розничной торговле Беларуси в 1989–1993 годах	257
<i>Aliaksandr Bajura.</i> Use of coupons and other money substitutes in retail in Belarus in 1989–1993	
<i>Геннадий Ридевский.</i> Закономерности пространственного развития региональных потребительских рынков Беларуси в 1990–2012 годах	261
<i>Hienadź Rydzieŭski.</i> Mechanisms of spatial development of regional consumer markets of Belarus in 1990–2012	
<i>Надежда Станкевич.</i> Развитие законодательства Республики Беларусь о розничной торговле	274
<i>Nadzieja Stankievič.</i> Development of the Belarusian legislation on the subject of retail trade	
<i>Круглы стол «Месца і роля археалогіі ў вывучэнні гісторыі гандлю ў Беларусі»</i>	280
<i>Round table «The place and the role of archeology in the study of the history of trade»</i>	
<i>Звесткі пра аўтараў (Information about the authors)</i>	291

УСТУПНАЕ СЛОВА

Недастатковая вывучанасць эканамічнай гісторыі Беларусі, і гісторыі гандлю ў прыватнасці, не дазваляе напоўніцу выкарыстоўваць гістарычны досвед нашага народа ў сучаснай практыцы. Мы перакананыя, што здабыццё новых звестак у гэтым кірунку стане дадатковай крыніцай для развіцця айчыннага рынку рознічнага гандлю і будзе мець каштоўнасць для грамадства ў цэлым. Дасягненне гэтага мы бачым у ажыццяўленні *маштабнага доўгатэрміновага навукова-даследчага праекта вывучэння гісторыі гандлю ў Беларусі*. У ходзе працы над гістарычнымі дакументамі мы паспрабуем аднавіць страчаныя або забытыя каштоўнасці, дасягненні і поспехі нашых продкаў.

Наш праект ужо сёння аб'ядноўвае найлепшых спецыялістаў Беларусі ў розных галінах навуковай дзейнасці: гісторыі, археалогіі, этнаграфіі, архітэктуры ды інш.

Часткай праекта стала напісанне калектыўнай манаграфіі па гісторыі рознічнага гандлю. Мэта гэтай навуковай працы – выяўленне і аналіз усіх формаў рознічнага гандлю, якія існавалі на тэрыторыі Беларусі ад старажытных часоў да канца XX ст.

Група кампаній «Менка» бачыць сваю задачу ў тым, каб забяспечыць пераемнасць паміж учорашнім і сённяшнім днём, злучыць гісторыю і сучаснасць для дасягнення поспехаў у будучыні. Мы перакананыя: вынікі гістарычных даследаванняў дазваляць ажыццявіць тое, што мы лічым місіяй нашай кампаніі, – зрабіць свой унёсак у развіццё нацыянальнага рынку рознічнага гандлю і гандлю нерухомаасці з апорай на культуру і традыцыі зямлі беларускай.

Выхад у свет зборніка матэрыялаў I Міжнароднай канферэнцыі, прысвечанай гісторыі гандлю ў Беларусі, – гэта толькі першы рэальны крок на шляху да нашай мэты.

Ларыса Лазарэвіч,
генеральны дырэктар групы кампаній «Менка»

ПРАДМОВА

Навуковы зборнік складзены з матэрыялаў Першай Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Гісторыя гандлю ў Беларусі (ад старажытнага часу да канца XX ст.): праблемы вывучэння і перспектывы даследавання», якая праходзіла 14–16 лістапада 2013 г. у Мінску. Арганізатарам канферэнцыі была генеральны дырэктар групы кампаній «Менка» Ларыса Лазарэвіч. Канферэнцыя распачала праект стварэння калектыўнай навуковай манаграфіі «Гісторыя рознічнага гандлю ў Беларусі». Яе назвалі «першай», бо такія навуковыя форумныя кампаніі «Менка» мае намер ладзіць і надалей.

З дакладамі і паведамленнямі выступілі 47 навукоўцаў з Беларусі, Германіі, Ізраіля, Расіі, Украіны, у тым ліку 10 мінскіх археолагаў. Усе матэрыялы дакладаў, дасланыя арганізатарам канферэнцыі, уважліва прааналізаваныя рэдакцыйнай радай. Тыя з іх, якія адпавядалі тэме канферэнцыі і патрабаванням да навуковых артыкулаў, былі падрыхтаваныя да друку.

Навуковы зборнік у значнай ступені адлюстроўвае ўзровень вывучанасці гісторыі гандлю ў Беларусі. У тэрытарыяльным аспекце найбольш даследаваны лакальны гандаль (асобных гарадоў і рэгіёнаў), у храналагічным – гандаль часоў Расійскай імперыі, у тэматычным – гандлёвыя сувязі і развіццё спажывецкага рынку (макразэканоміка).

Структура зместу навуковага выдання адпавядае праграме канферэнцыі – пленарныя даклады, секцыі: «Умовы для развіцця гандлю і гандлёвыя сувязі да XX ст.», «Гандаль у лакальным і антрапалагічным вымярэнні да XX ст.», «Гандаль у Беларусі ў XX ст.», круглы стол: «Месца і роля археалогіі ў вывучэнні гісторыі гандлю».

Нашы чытачы і крытыкі павінны быць у некаторай ступені паблажлівыя да аўтараў, бо гэта толькі першы пасільны ўклад у распрацоўку занябанай у беларускай гістарыяграфіі тэмы. Але разам з тым гэта важны крок у кірунку адраджэння былых традыцый эканамічнай гісторыі Беларусі і актуалізацыі прадпрымальніцкага досведу, назапашанага на беларускіх землях. У пэўнай ступені аўтарам удалося паказаць, якія фактары ўплывалі на развіццё гандлю ў нашай краіне, якія арганізацыйныя формы ён меў у мінулым, што ўяўлялі сабой асобныя гандлёвыя цэнтры і самі гандляры, якімі асабліва вылучаўся гандаль у гады савецкай улады, а таксама пазначыць перспектывы вывучэння рознічнага гандлю ў Беларусі. Археалагі засяродзілі сваю ўвагу на праблеме эвалюцыі простага абмену прадуктамі і рэчамі ў гандаль. Яны дыскутавалі аб вытоках гандлёвай дзейнасці нашых продкаў.

Зразумела, што ў сабраных тут матэрыялах ёсць спрэчныя погляды, якія сябры рэдакцыйнай рады не падзяляюць. Але, на нашу думку, гіпатэтычныя меркаванні звычайна выклікаюць дыскусію і могуць паспрыяць росту цікавасці да гісторыі гандлю і беларускай эканомікі наогул. Урэшце, не толькі рада, але і самі аўтары нясуць адказ-

насць за дакладнасць сваіх поглядаў, якасць сваіх публікацый і павінны клапаціцца пра свой імідж.

Матэрыялы зборніка, безумоўна, будуць запатрабаваныя. Ёсць надзея, што праведзеная канферэнцыя і публікацыя яе матэрыялаў пакладуць пачатак спецыяльнаму і сур'ёзнаму вывучэнню гісторыі гандлю ў Беларусі.

Ад імя арганізатараў канферэнцыі выказваем удзячнасць усім аўтарам зборніка і ўдзельнікам канферэнцыі.

Свае заўвагі і пажаданні чытачы могуць даслаць на адрас электроннай пошты (history@menka.by) або выказацца на сайце і форуме Цэнтра вывучэння гісторыі гандлю пры кампаніі «Менка» (<http://history.menka.by>).

Рэдакцыйная рада